

Кращі показники діяльності утримувала Південна магістраль: число перевезень, скоротившись у 1917 році на 14,62% проти минулорічного, практично зрівнялось з результатами 1913 р. (51 576 т.) Натомість досягнений за роки війни приріст в 16,74% був поглинений обмеженням транспортних операцій.

Важливим фактором збільшення кількості перевезень на залізних дорогах в 1914-1916 рр. виступало посилення обороту вагонного парку. Так, напередодні лютневої революції щоденно відправлялось в 1,5 рази більше товарних вагонів, ніж у 1913 році.³¹ Але після повалення самодержавства взяли гору прямо зворотні тенденції: вже протягом перших дев'яти місяців 1917 р. навантаження вагонів зменшилось на 22% (2/3 від аналогічного періоду 1916 р.). У жовтні того ж року криза досягло апогею, оскільки середньодобове відправлення вагонів у порівнянні з січнем склало всього 18%.³² У наступний період загальне скорочення перевезень тривало.

Маючи потужний індустріальний потенціал, значною мірою створений рф допомогою вміло налагодженої системи шляхів сполучення, Україна мусила енергійно відновити саме транспортну мережу, розташовану на власній території. Через несприятливі внутрішньо- і зовнішньополітичні обставини зробити це у 1917- першій чверті 1918 рр. не вдалось. Та попри всі негаразди базові підвалини економічного відродження краю, запорукою яких була достатня матеріально-технічна та кадрова інфраструктура головних державних залізниць – Південно-Західних, Південних і Катерининської, – продовжували існувати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО. Ф.253. Оп.9. Спр.2а. Арк.1 (Зв.); 2. Струмилин С.Г. Очерки советской экономики. Ресурсы и перспективы.-М.,1930.-С.202, ЦДАВО. Ф.2537. Оп.9. Спр.2а. Арк.4.; Чертков Л.П. Железнодорожный транспорт СССР.-М.,1957.-С.378.; 3. ЦДІАК. Ф.693. Оп.1. Спр.1552. Арк.128.; ЦДАВО. Ф.2537. Оп.2. Спр.153. Арк.6 (Зв.)-7.; 4. Яшник М.М. Железнодорожный транспорт Украины за 50 лет.-К.,1968.-С.4.; ЦДАВО. Ф.2537. Оп.2.. Спр.153. Арк.2.; 5. ЦДАВО. Ф.2537. Оп.2. Спр.153. Арк.2-17.; 6. Там же. Ф.2200. Оп.1. Спр.99. Арк.3.; 7. Там же. Арк.1 (Зв.)-3.; Ф.2537. Оп.2. Спр.153. Арк.17.; Крах железных дорог.// Вестник Екатеринбургской железной дороги.- 1917.-№31.-С.11.; 8. Розенфельд С.Я., Клименко С.И. История машиностроения СССР.-М.,1961.-С.147.; 9. Ильинский Д.П., Иваницкий В.П. Очерк истории русской паровозостроительной и вагоностроительной промышленности.М., 1929.-С. 134-135.; 10. Шох П. Проблемы топливоснабжения по опыту первой мировой войны // Война и топливо 1914-1917 гг.-М.-Л.,1930.-С. 15-19.; 11. Вольфсон А., Корнеев А. Развитие железных дорог СССР.- М.,1939.-С.53.; Кривенко Я. Стальные пути Донбасса // В пути.- Донецк, 1967.-С.6.; 12. ЦДІАК. Ф.882. Оп.2.. Спр.279. Арк.285, 607.; 13. ЦДАВО. Ф.2200. Оп.1. Спр.99. Арк.5.; 14. Там же. Арк.35.; 15. Ильинский Д.П., Иваницкий В.П., Названа праця, С.136.; 16. ЦДАВО. Ф.2200. Оп.1. Спр.99. Арк.5, 7.; 17. Там же. Ф.2537. Оп.2. Спр.153. Арк.20.; 18. ЦДІАК. Ф.693. Оп.1. Спр.346. Арк.6(Зв.); Постановление об очистке железнодорожных путей и улиц городов от снежных заносов // Декреты советской власти.-М.,1957.-Т.1.-С.287.; 19. Там же. Арк.33-34.; 20.Пушкарёва И.М. Железнодорожники России в буржуазно-демократических революциях.-М., 1975.-С.398.; 21. ЦДІАК. Ф.693. Оп.1. Спр.346. Арк.91.; 22. Михайлов И.Д. Эволюция русского транспорта 1913-1925.- М.,1925.-С.68.; 23. Там же. Ф.2120. Оп.1. Спр.7. Арк.41.; 24.Там же. Ф.715. Оп.1. Спр.65. Арк.21-21 (Зв.); 25.Там же. Ф.882. Оп.2. Спр.279.-Арк.615.; 26. Там же. Арк.565 (Зв.); 27. Там же. Арк.366, 697.; 28. Там же. Арк.240.; 29. Фролов А.Н. Краткий исторический очерк по эксплуатации железных дорог.//Столетие железных дорог.- М.,1925.-С.56; 30. ЦДІАК, ф.693, Оп.1., Спр.1545-арк.233; 31.Чунтулов В.Т. Народное хозяйство России во время первой мировой войны и февральской революции 1917 года.-К.,1961.-С.11; 32. Гусев М., Сладков С. Донецкая железная дорога за 40 лет.- Донецк,1957.-С.8.

П.С.Григорчук, О.І.Яременко

ХЛБОРОБСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ У 1917-1918 РР. І ЙОГО РОЛЬ У ВСТАНОВЛЕННІ ВЛАДИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

В 1917 році значно зросла політична активність усіх верств українського населення. З'явилася велика кількість громадських організацій політичних партій та рухів, які ставили за мету реалізувати певні соціальні інтереси.

Серед них - хліборобський рух, який виник спочатку як стихійний протест проти повільного здійснювання в країні аграрних реформ. Згодом цей рух набрав організованого характеру. Хліборобський рух - це досить складне і багатопланове явище, яке було представлено різними угрупованнями, що відрізнялись соціальним складом, політичними та економічними програмами, формами і методами опозиційної діяльності. Основу руху склали дві течії: ліберальна та консервативна.

Ліберального напрямку дотримувалась також демократично-хліборобська партія, соціальну базу якої становили середні та дрібні землевласники. Партія була утворена в червні 1917 року. В цей час у Полтаві проводиться з'їзд "Союзу земельних власників". Делегати від хліборобів м.Лубни повернулись з ідеєю заснувати власну політичну організацію. Ініціаторами були землевласники І.Коснієнко і М.Макренко, голова повітової земської управи С.Боярський та фабрикант С.Шемет. Була утворена ініціативна група, до якої, крім зазначених осіб, увійшли В.Шкляр, В.Чигран і А.Кламов. 29 червня 1917 року в Лубнах відбувся установчий з'їзд партії, який визначив назву партії і обрав Раду¹. Партія називалась "українською демократичною", основу її програми складали такі головні ідеї: державна незалежність України, непорушність права приватної власності, хуторська система сільського господарства². Згодом партія була перейменована в "демократично-хліборобську". Осередки партій почали виникати на Херсонщині, Катеринославщині, Харківщині, Київщині, Поділлі. Найчисленішою і найактивнішою була партійна організація в Полтавській губернії³. Партію підтримував В'ячеслав Липинський, який склав для неї програму⁴. В ній зазначалося: "Українська національна ідея тільки тоді в силі оживити українську етнографічну масу, коли вона буде поруч з ідеєю суверенітету українського народу, коли вона кличе до повного національного визволення і на місце рабської служби чужим державним організаціям ставить змагання до створення власної держави"⁵. Особливо активно почали виникати осередки демократично-хліборобської партії на початку 1918 року. Це було пов'язано з тим, що наближалась весна, а посівна кампанія була під загрозою, оскільки їй заважала непослідовна політика Центральної Ради в аграрному питанні.

Хліборобський рух набирав розмаху. У Вінниці на початку березня відбувся селянський з'їзд, 1300 делегатів якого піддали нищівній критиці аграрну політику Центральної Ради і вимагали її реорганізації⁶. Подібні з'їзди відбувались на Катеринославщині, Житомирі, Ольгополі та інших містах і селищах. Переломним став з'їзд демократично-хліборобської партії 25 березня 1917 року в Лубнах. На з'їзд прибуло 200 делегатів, які ухвалили резолюцію:

- аграрна політика Центральної Ради є руйнівною;
- Центральна Рада повинна поновитися представниками хліборобського руху;

Рада повинна створити рівні умови для діяльності як соціалістичних, так і несоціалістичних партій⁷.

З метою передачі резолюції депутатам Центральної Ради до Києва відбула делегація у складі 205 осіб. Прибувши до Києва, делегація звернулася до Михайла Грушевського з проханням надати їм трибуну парламенту для проголошення своїх ідей, в чому їм було відмовлено. Тоді демократи-хлібороби влаштували нараду у фракціях Центральної Ради і зустрілися з прем'єр міністром В.Голубовичем, однак позитивних результатів не досягли⁸. Помітингувавши на вулицях Києва, делегація покинула столицю, призначивши на 29 квітня Всеукраїнський з'їзд демократів-хліборобів.

Консервативного напрямку в хліборобському русі дотримувались великі землевласники, об'єднані в дві організації: "Союз земельних власників" і "Радуга земель". Утворені ще в 1917 р., вони являли собою досить значну силу. Основою їх програми була теза про непохитність права приватної власності на землю при збереженні великих латифундій.

Спроба об'єднання ліберальної та консервативної течії виявилася невдалою внаслідок того, що не було досягнуто компромісу у виробленні спільної програми дій. Два

протириччя виявились непереборними: збереження великого землеволодіння та майбутнє Центральної Ради. Великі землевласники виступали за негайний розпуск Центральної Ради, хлібороби – за її реорганізацію. Крім цього, лідери демократично-хліборобської партії небезпідставно вважали, що в разі об'єднання "Союз земельних власників" буде відігравати пріоритетну роль внаслідок впливовості та фінансової незалежності.

Разом з цим необхідно відзначити третю течію в хліборобському русі – неорганізовану. Вона складалася з найбільш активних груп селян, які через традиційні форми вирішення селянських проблем – збори, мітинги – намагались вплинути на аграрну політику уряду.

Слід зауважити, що серед переважної більшості селянства ні земельні власники, ні хлібороби-демократи не користувались популярністю. Це підтвердили результати виборів до Українських Установчих зборів, на яких "Союз земельних власників" отримав всього один депутатський мандат.⁹

Хліборобський рух активізував діяльність інших політичних партій та рухів, зокрема консервативну організацію партійного типу під назвою «Українська Народна Громада». Засновником її був військовий та політичний діяч Павло Скоропадський, учасниками – М.Устимович, С.Мацько, Б.Буженко та інші. Політична програма Української Народної Громади, на жаль, у повному вигляді до нашого часу не дійшла, однак фрагментарні джерела та її діяльність дають підставу зробити висновок про те, що в галузі державного будівництва планувались значні перетворення. Перш за все, всі члени Громади були прихильниками авторитаризму, який, на їх думку, відіграв би позитивну роль в плані політичної, економічної та соціальної стабілізації. Політичним же ідеалом лідера партії П.Скоропадського була "...ні диктатура вищого класу, ні диктатура пролетаріату, а рівномірна участь всіх класів в політичному житті краю". Таким чином, в основу програми державного будівництва ставився соціальний компроміс. Члени громади планували провести тривалу ідеологічну підготовку для здійснення своєї програми. Фактично Українська Народна Громада займала центристську позицію між "Союзом Земельних Власників" та демократично-хліборобською партією. І землевласники, і хлібороби-демократи певним чином впливали на діяльність громади. За словами П.Скоропадського, він більше симпатизував останнім, але вимушений був рахуватись із впливовим "Союзом".

Оголошення про проведення Всеукраїнського з'їзду хліборобів примусило діячів Української Народної Громади змінити плани і використати з'їзд у своїх цілях. Громада вирішила в день з'їзду провести заходи по ліквідації Центральної Ради і проголосити в Україні одноосібне гетьманське правління. Вступивши в контакт з німецьким окупаційним командуванням і заручившись його підтримкою, керівництво Громади активно почало готувати державний переворот.

Окремі прихильники Центральної Ради намагались не допустити примусового розпуску Центральної Ради. Зокрема, комендант січових стрільців Євген Коновалець за два тижні до перевороту інформував про його підготовку діячів Центральної Ради Лизанівського та Шрага, але відповіді не дочекався. Тоді він звернувся безпосередньо до Михайла Грушевського і той запевнив його, що він сам був у німецькій комендатурі, де отримав гарантії безпеки Центральної Ради¹⁰. Отже, діячі УНР були добре поінформовані, але нічого не зробили, щоб запобігти перевороту. Навпаки, є підстави вважати, що частина уряду підтримувала ідею перевороту і сприяла йому. Так, міністр військових справ Жуковський напередодні перевороту відрядив деякі частини "синьої дивізії" за межі Києва. В той же час російським офіцерам, які були відвертими противниками Центральної Ради, було дозволено організувати окремий військовий загін¹¹.

Підготовка перевороту продовжувала активно здійснюватись, і в ній можна виділити два напрями: розробка сценарію хліборобського з'їзду і організація збройних сил для ліквідації Центральної Ради. Організатори покладались на три збройні формування:

німецькі війська, загони, які склалися з російських офіцерів-добровольців і окремі наймані загони.

Проведення такої акції вимагало значних грошових витрат. За деякими даними, частину фінансування перевороту взяла на себе Німеччина і виділила суму в розмірі 15 мільйонів карбованців.¹² Документально довести цю версію досить складно. При курсі 75 копійок - 2 марки це була досить значна сума, яка не могла пройти непоміченою для парламенту Німеччини, який був противником втручання у внутрішні справи УНР. Безперечно, певні суми виділили такі організації, як Союз промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства і Союз земельних власників.

Організаторам перевороту не вдалось закінчити всі приготування до 29 квітня. Зокрема, не встигли прибути до Києва деякі військові загони, не було створено новий Кабінет міністрів, не була підготовлена належним чином громадська думка.

Реалізація перевороту здійснювалась у двох напрямках: у виборах Гетьмана і в насильницькому розпуску Центральної Ради. Вибори повинні були, на думку організаторів, надати встановленню гетьманату легітимності. Вони проводились на хліборобському з'їзді, підготовленому Союзом землевласників. Тому кількість делегатів з'їзду встановити досить складно. Джерела називають різні цифри: від трьох до восьми тисяч. Можна припустити, що в роботі з'їзду брали участь як реальні представники хліборобів, так і підставні особи. Слід звернути увагу на те, що в цей період активно проводились весняні сільськогосподарські роботи і сумнівно чи було багато бажаючих пожертвувати майбутнім урожаєм заради політичної акції. Крім того, в Києві паралельно проходив інший хліборобський з'їзд, підготовлений за ініціативою хліборобсько-демократичної партії. Він відкрився напередодні 28 квітня, але 29 квітня не міг продовжити роботу у зв'язку з заборонаю німецької адміністрації.

Хліборобський з'їзд відкрив представник селян Кременчуцького повіту М.Г.Коваленко. Головою зборів було обрано активного члена Народної Громади М.М.Вороновича¹³. На порядок денний з'їзду було винесене земельне питання. Доповіді з цього питання зробили Кістяківський І., Душко С. і Коваленко Н. В доповідях та їх обговоренні звучало невдоволення політикою Центральної Ради у всіх сферах суспільного життя¹⁴. Завдяки вміло підготовленому сценарію обрання Павла Скоропадського Гетьманом відбулося без будь-яких ускладнень. Слід зазначити, що Скоропадський був не єдиною кандидатурою на посаду Гетьмана. Крім претендентів українського походження, були також іноземці, зокрема, брат австрійського імператора Карла принц Вільгельм, який перебував тоді на Україні і командував дивізією січовиків, сформованою з галичан¹⁵.

Ліквідація Центральної Ради, за свідченнями очевидців, відбувалась таким чином. До будинку, де засідала Рада, підійшли небагаточисельні німецькі загони. Вони оточили приміщення і перекрили всі виходи і входи. Один загін солдат ввійшов до залу засідань і заставив усіх членів парламенту піднести руки вгору. Після цього всіх депутатів парламенту випустили із залу, затримавши членів уряду¹⁶.

Захоплення інших державних установ викликало деякі труднощі. До вечора 29 квітня в руках гетьманців були тільки другорядні державні установи. У зв'язку з цим німецьке командування поставило перед Скоропадським вимогу захопити в першу чергу міністерства внутрішніх та військових справ. В разі невиконання німці погрожували відмовитись від подальшої підтримки перевороту і протягом ночі наступного дня всі державні установи та організації були захоплені.

На захист Центральної Ради стали три сили: українські січові стрільці, партія самостійників-соціалістів і члени товариства "Батьківщина". Чинити серйозний опір могли тільки січові стрільці, однак вони були обеззброєні німецькими військами.

Делегати з'їзду хліборобів-демократів також вирішили не виступати проти гетьманської влади, а в'яснити політичні наміри Павла Скоропадського. З'їзд прийняв звернення до гетьмана, в якому підтримувалась ідея сильної авторитарної влади за умови державної

незалежності України, обрання Установчих зборів, проведення поміркованої земельної реформи. Гетьман прихильно зустрів делегацію демократів-хліборобів і через свого генерального писаря П.Полтавця передав свої привітання з'їзду і підтримав їх вимоги.¹⁷ Незважаючи на те, що представники і консервативної, і ліберальної течій хліборобського руху підтримали владу П.Скоропадського, більша частина селян зустріла нову владу вороже, що стало згодом однією з причин її падіння.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920.- Прага, 1921, т.2.- С.157.; 2. Вісті Всеукраїнського з'їзду демократів-хліборобів.- 1918.- 29 квітня; 3. Шемет С. До історії української демократично-хліборобської партії// Хліборобська Україна.- Відень, 1920. 36.1.- С.68; 4. Андрієвський В. До характеристики українських правих партій. - Берлін, 1921. - С.24; 5. Римаренко Ю.І. Українська державницька ідея в контексті історії України // Мала енциклопедія етнодержавознавства/ НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін.- К.: Довіра: Генеза, 1996.- С.399; 6. ДАВО.- Ф. 1196.- оп. 1.- спр. 27.- арк. 111; 7. Шемет С. До історії української демократично-хліборобської партії.-С.69; ЦДАВО.- Ф. 1216.- оп. 1.- спр.12." арк.7-8; 8. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1922. Т.2. Українська гетьманська держава.- Ужгород.- С.17; 9. ЦДАВО. - ф.116. - оп.1. - спр.15. - арк.10; 10. Мірчук П. Українсько-московська війна 1917-1919.- Торонто, 1974.- С. 40; 11. Українська партія самостійників-соціалістів.- Відень-Київ, 1920.- С. 22; 12. Лукомський А. Противосоветские организации на Украине й начало гетманства // Архив русской революции.- Берлин, 1922.- Т. 5.- С. 419; 13. Дорошенко Д. Історія України 1917-1922,-Ужгород, 1930.- Т.2.- С.35; 14. Киевская мысль.- 1918.- № 64.- 29 апреля; 15. Заставенко Г. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 році,- К.: Держполітвидав, 1959.- С. 51; 16. Могилянський Н. Трагедія України // Архив русской революции.- Берлин, 1923.- Т. 11.- С. 145; 17. Вісті Всеукраїнського з'їзду демократів-хліборобів. -1918.-29 квітня.

О.І.Яременко

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Сучасна адміністративна реформа в Україні може мати позитивний соціальний ефект тільки за умови перебудови інституту державної служби. Реформування інституту державної служби в Україні має свою історичну традицію і почалося в період зародження української державності після розпаду Російської імперії. Однією з причин поразки українських визвольних змагань 1917-1920рр. було те, що недостатня увага приділялась професіоналізму осіб, які працювали в органах, що виконували функції держави. З усіх політичних режимів, що змінювали один одного в 1917-1919рр., найбільшу уваги становленню державної служби приділяв Павло Скоропадський.

Гетьман і уряд не відкидали правові норми, які регулювали правовий статус державних службовців при попередніх політичних системах. Так, в статті 3 закону "Про громадянство" говорилося: "До видання нового закону "Про державну службу" закони Російської держави про цю службу мають чинність і в Українській державі"¹. В Російській імперії таким законом був "Устав о службе гражданской"². Згідно з ним, всі державні службовці поділялись на 14 класів, а канцелярські службовці на 3 розряди. Відповідна класифікація, пристосована до нової системи управління, існувала і в Українській державі. Ієрархія державної служби та матеріальне забезпечення службовців відображено у таблиці.³ (згідно із законом "Про нормальний розпис утримання службовців в центральних урядових установах цивільного відомства")

Порядок призначення на посади було врегульовано законом "Про порядок призначення осіб на урядову службу" від 24 липня 1917 року. На підставі цього закону на посади третього класу призначались особи наказами за підписом Гетьмана, міністра відповідного міністерства та державного секретаря. Службовці четвертого класу призначались Гетьманом за погодженням з міністром відповідного міністерства. Призначення на посаду п'ятого класу проводились наказом міністра після усного